

УДК 631.15:332.3

О. С. Крамарьов,

к. е. н., старший науковий співробітник,

ДУ Інститут зернових культур НААН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0350-6213>

О. Л. Гайдаш,

к. с.-г. н., завідувач лабораторії методів селекції та первинного насінництва,

ДУ Інститут зернових культур НААН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6736-0367>

О. С. Павленко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3557-3338>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.23.44

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

O. Krmaryov,

PhD in Economics, Senior Researcher, SE "Institute of Grain Crops of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine"

O. Haydash,

PhD in Agricultural Sciences, Head of the Laboratory of Methods of Selection and Primary Seed Production,

SE "Institute of Grain Crops of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine"

O. Pavlenko,

PhD in Economics, Assoc. Prof. Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

THE ECONOMIC ESSENCE OF THE RATIONAL USE OF AGRICULTURAL LANDS

У статті визначено сутнісну характеристику та зміст поняття "раціонального використання земель сільськогосподарського призначення", системне вивчення якого створює методологічну основу для обґрунтування та імплементації цілісної системи забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Проаналізовано та систематизовано основні підходи до розуміння категорії "раціонального використання земель сільськогосподарського призначення". Доведено, що категорія "раціональне використання земель сільськогосподарського призначення" є складною системою. Відповідно тут потрібно обмежитись виділенням її основних підсистем, як форм організаційно-інституційної діяльності. Розглянуто й виділено, з логіко-методологічного погляду, основні принципи й складові раціонального землекористування у сільському господарстві. Виділено основні чотири складові раціонального використання сільськогосподарських земель: екологічна, соціальна, економічна та організаційна.

Наведено визначення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, що дається різними науковцями та класифікацію факторів та чинників її формування. Висвітлено різні розуміння категорії "раціональне використання землі сільськогосподарського призначення".

Встановлено, що на сучасному етапі розвитку в дослідженні питання раціонального землекористування більше приділяють увагу поєднанню його економічної та екологічної складових.

The article defines the essential characteristic and content of the concept of "rational use of agricultural land", the systematic study of which creates a methodological basis for substantiation and implementation of an integral system of ensuring the rational use of agricultural land. The author analyses and systematises the main approaches to understanding the category of "rational use of agricultural land". It is proved that the category of "rational use of agricultural land" is a complex system. Accordingly, here it is necessary to limit ourselves to the allocation of its main subsystems as forms of organisational and institutional activity. From the logical and methodological point of view, the basic principles and components of rational land use in agriculture are considered and allocated. The main four components of the rational use of agricultural land are allocated: environmental, social, economic and organisational. The problem of rational land use has a complex nature and is inextricably linked with its ecological, economic, social and organizational aspects. At the current stage of development, in the study of the issue of rational land use, more attention is paid to the combination of its economic and ecological components.

The article provides a definition of rational use of agricultural land given by various scholars and a classification of factors and determinants of its formation. Different understandings of the category "rational use of agricultural land" are highlighted.

It is proposed that rational land use should be understood as such use which is consistent with its intended purpose, ensures high efficiency of land use aimed at obtaining environmentally safe agricultural products and soil protection, reproduction and increase of their fertility and protection from anthropogenic impact.

Thus, rational land use is a targeted and integrated use of land that achieves a balance (the most optimal, proportional and harmonious comparison) between the efficiency of land use and environmental requirements.

It is established that at the current stage of development, the study of the issue of rational land use pays more attention to the combination of its economic and environmental components.

Ключові слова: раціональне використання земель, економічне стимулювання, земельні ресурси, землі сільськогосподарського призначення, підвищення родючості ґрунтів, охорона земель.

Key words: rational land reclamation, economic stimulation, land resources, lands of agricultural significance, increasing the fertility of soils, protection of lands.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема раціонального використання земельних ресурсів є однією з найактуальніших для агропромислового виробництва й не зникає з поля зору багатьох науковців. У свою чергу потребує систематизації та дослідження фундаментальної категорії, раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, що виступає теоретичним базисом відповідно, в трактуванні якого, вчені не дійшли остаточної згоди.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні засади щодо збереження й відтворення земельних ресурсів, раціонального їх використання знайшли своє відображення в наукових працях в дуже багатьох науковців: В. Г. Андрійчука, А. В. Андрущенка, С. А. Балюка, П. І. Гайдуцького, Д. С. Добряка, Й. М. Дороша, А. М. Москаленка, В. М. Русана, В. М. Трегобчука, О. Г. Тараріко, А. М. Третьяка, М. М. Федорова, О. В. Хомаківської та ін. Незважаючи на значний внесок науковців у дослідження проблеми, є низка внутрішніх проблем, які залишаються недостатньо розробле-

ними, але є принциповими. Серед них — визначення сутності раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, що, передусім, пов'язано з різноманітним впливом суспільства на навколишнє середовище.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою написання статті є аналіз наукових підходів до визначення поняття раціонального використання земель сільськогосподарського призначення як економічної категорії, особливостей трактування даної категорії та системного підходу до формування складових раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У зв'язку з глобальною інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, зростанням чисельності населення у світі, а також із потеплінням клімату, роль земельних ресурсів у забезпеченні населення продуктами харчування буде постійно збільшуватися. Особливо гостро постає проблема світової продовольчої кризи, яка з часом лише загострюється. У той же час, у більшості країн світу, в тому числі і в Україні, відбувається перманентне, хоч і посту-

пове погіршення стану ґрунтів, про що свідчать результати численних досліджень [2]. Тому без сумніву, збереження і поповнення ґрунтових запасів, особливо рухомими формами поживних речовин, припинення подальшого розвитку деградаційних процесів і раціональне використання наявних земельних ресурсів є одним із пріоритетів як аграрної науки, так і держави [10].

Глобальний характер досліджуваної проблеми підтверджується трьома Конвенціями Організації Об'єднаних Націй (ООН): про охорону біорозмаїття, про боротьбу з опустелюванням, Рамковою конвенцією про зміну клімату, які спрямовані на забезпечення сталого розвитку в усьому світі [16].

Вітчизняний і світовий досвід переконливо засвідчує, що деградація ґрунту може виникнути всюди як від браку, так і надлишку капіталовкладень: у першому випадку через виснаження, а в іншому — від забруднення докілья різними полютантами, що надходять до нього з домішками в складі добрив, разом з пестицидами та іншими засобами хімізації, які широко використовуються в сучасних технологіях вирощування сільськогосподарських культур.

Тому на сьогоднішній день особливого характеру та гостроти набули питання щодо раціонального використання та охорони земель, які мають унікальне значення, — земель сільськогосподарського призначення.

Проблема раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в Україні дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру.

Як зазначає А. В. Кучер, "раціональне використання земель сільськогосподарського призначення" на сьогоднішній день здебільшого трактується неоднозначно. Відомий український вчений П. Ф. Веденічев писав, що під терміном "раціональне використання земельних ресурсів" маємо розуміти повноту, доцільність, а також ступінь ефективності використання земель. У концепції, що запропонована вченими зроблена спроба розглянути на проблему раціонального землекористування саме з системних позицій і формувати ідеологію земельної політики. Проте, можна спробувати розглянути цю проблему під іншим кутом зору.

Під "повнотою" П. Ф. Веденічев розуміє ступінь залучення їх у сільськогосподарський обіг, ступінь сільськогосподарської освоєності земельного фонду. Відповідно, чим вищий показник повноти, вважав П. Ф. Веденічев, тим використання земельних угідь є раціональнішим. Ця концепція була схвалена і взята на оз-

броєння партійним керівництвом, у результаті чого розорано крутосхили, прибережні та придорожні смуги, природні кормові угіддя, розміщені на малопродуктивних землях та ін. [6].

Негативні тенденції, що нині маємо змогу спостерігати у землекористуванні, а саме: поширення ерозійних процесів, низька продуктивність земель, катастрофічні втрати гумусу в ґрунті, меліоративна невлаштованість, непривабливість ландшафтів є результатом прийняття керівництвом такої концепції використання земельних ресурсів

Дослідники М. С. Богіра та В. І. Ярмолюк під "раціональним використанням земель" розуміють науково обґрунтоване, розумне використання з усіх точок зору: цільового використання, ефективності, охорони і поліпшення [3, с. 268].

Однак, не зважаючи на це, нині ґрунтові ресурси у нашому суспільстві продовжують розглядатися, в основному, як джерело і засіб одержання прибутку без турботи про охорону, збереження та відтворення ґрунтової родючості, при цьому, не акцентуючи уваги на тому, що без турботи про охорону, збереження та відтворення ґрунтової родючості втрачається їх первинна природна цінність.

В понятті раціональність безумовно присутній екологічний імператив, як обов'язкове дотримання й урахування екологічних вимог, стандартів, лімітів. Але, раціональне використання природних ресурсів містить економічний аспект, що виявляється у мінімальних витратах для отримання найбільшого ефекту від експлуатації природних ресурсів. Раціональне і ефективне використання природних ресурсів — поняття, хоч і тісно пов'язані між собою, але не тотожні.

Відсутність чіткого та досконалого визначення раціонального використання землі в екологічному та земельному законодавстві потребує аналізу наукових розробок з цього важливого питання. Для всебічного розгляду поняття "раціональне використання землі сільськогосподарського призначення" та його поглибленого аналізу розглянемо тлумачення цього поняття різними вченими економістами-агріаріями (Табл. 1). З розгляду й узагальнення визначень "раціонального використання земель сільськогосподарського призначення" (далі — РВ ЗСП), навіть просте перерахування свідчить про їх різноманітність.

Виходячи з даних визначень й узагальнюючи думки науковців можна виділити різні наукові течії розуміння категорії "раціональне використання земель сільськогосподарського

Таблиця 1. Узагальнення підходів до трактування поняття "раціональне використання землі", що дають різні автори

№ з/п	Автор	Тлумачення поняття «раціональне використання землі», що дають різні автори
1	2	3
1	Аксененко Г. А. [1].	Раціональне використання землі як встановлення такого правового режиму окремих категорій земель, який, по-перше, відповідає би їх основному господарському призначенню, і, по-друге, забезпечував належне використання цих земель.
2	Бочко О. І. [4].	Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їхнє ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання з одиниці площі максимальної кількості продукції за найменших затрат праці та коштів.
3	Бриндзя Г. З. [5].	Раціональним повинно вважатись тільки таке використання земель, при якому поряд із виробництвом економічно доцільної кількості продукції зберігається екологічна рівновага всіх природних факторів.
4	Добряк Д. С. Мартин А. Г. [8, 11].	Раціональне використання земельних ресурсів – це багатоаспектне поняття. Воно уособлює у собі складну систему екологічних, економічних і соціальних заходів з оптимізації організації використання земельних ресурсів, які спрямовані на підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки землекористування.
5	Москаленко А. М. [12].	Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів.
6	Русан В. М. [15, с. 120]	Раціональне сільськогосподарське землекористування – це науково обгрунтоване використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, спрямоване на досягнення максимального ефекту в процесі господарювання, з урахуванням їх якісних характеристик і конкретних природно-економічних умов виробництва та дотримання екологічних умов.
7	Другак В. М. Третяк А. М. [9, 18]	Раціональне землекористування сільськогосподарського підприємства це земельна ділянка або масив, які надані йому у володіння, постійне користування або оренду, природні і економічні умови, які забезпечують збалансоване й ефективне використання землі, трудових і матеріально-технічних ресурсів.
8	Гнаткович О. Д. [7]	Раціональне сільськогосподарське землекористування – це правильне, доцільне, науково обгрунтоване використання земель з погляду міжгалузевого розподілу земельного фонду країни між категоріями земель та землекористувачами.
9	Трегобчук В. М. [17]	Сутність раціонального використання сільськогосподарських угідь полягає в отриманні високих сталих урожаїв сільськогосподарських культур за умов мінімізації затрат на одиницю продукції, збереження та примноження продуктивної сили землі, як аграрного ресурсу, її охорони і захисту, як складника довкілля, відтворення корисних властивостей ґрунтового покриву.

Джерело: згруповано та структуровано авторами.

призначення" (Табл. 2) Так, деякі з них визначають "раціональне використання землі сільськогосподарського призначення" через максимальне залучення земель й ефективне їх використання, але опосередковують повноту залучення земель до господарського обігу через урахування корисної взаємодії землі з іншими природними факторами. Інші "раціональним землекористуванням" вважають використання землі в обсягах та способом, які забезпечують сталий економічний розвиток, що не призводить до порушення відновлювальних властивостей природи і погіршення екологічних умов навколишнього природного середовища. Крім того, існує думка, відповідно до якої "раціональне використання землі сільськогосподарського призначення" передбачає встановлення відповідного правового режиму, що врегульовує використання земель різних категорій відповідно за цільовим призначенням, а також регламентує належне використання цих земель.

Відсутність чіткого та досконалого визначення раціонального використання землі в екологічному та земельному законодавстві потре-

бує аналізу наукових розробок з цього важливого питання.

На наш погляд, термін "раціональне використання" є складною, багатогранною категорією вже означає "екологічно обгрунтоване" й "ефективне", адже дотримання екологічних вимог — це невід'ємна та першочергова складова використання земель.

За результатами аналізу визначень, наведених у наукових джерелах, вважаємо, що термін "раціональне використання земель сільськогосподарського призначення" є складною, багатогранною категорією й означає "екологічно обгрунтоване" й "ефективне", адже дотримання екологічних вимог — це невід'ємна та першочергова складова використання земель. У зв'язку з безліччю визначень "раціонального використання сільськогосподарських земель" необхідно пояснити зміст цього поняття. Сама категорія раціонального землекористування сільськогосподарських земель потребує кваліфікованого обгрунтування й пошуку методик її оцінювання, котрі так і не знайшли однозначної методологічної системи оцінювання, оскільки

Таблиця 2. Тракткування категорії "раціональне використання землі сільськогосподарського призначення"

Автор	Розуміння категорії «раціональне використання землі сільськогосподарського призначення»
РВ ЗСГП – це максимальне залучення земель й ефективне їх використання	
Бочко О. І. [4], Веденічев П. Ф. [6], Москаленко А. М. [12]	Під РВ ЗСГП розуміють отримання якомога найбільших й сталих врожаїв за умов мінімізації затрат на трудові та матеріально-технічні ресурси. Акцентуючи при цьому увагу на ступені ефективності використання сільськогосподарських земель й максимальному залученні їх до господарського обігу.
РВ ЗСГП – це збалансоване екологічно безпечне, науково обгрунтоване використання земель.	
Бриндя Г. З. [5], Гнаткович О. Д. [7], Другак В. М. [9], Русан В. М. [15], Третяк А. М. [18], Трегобчук В. М. [17]	Дані науковці в понятті РВ ЗСГП велике значення приділяють екологічній складовій, а саме збалансованому, науково обгрунтованому використанні земель сільськогосподарського призначення й відтворенні корисних властивостей ґрунтового покриву.
РВ ЗСГП – це система екологічних, економічних і соціальних заходів з оптимізації організації використання земельних ресурсів.	
Добряк Д. С. [8], Дідковська Л. І. Мартин А. Г. [8]	Розглядають РВ ЗСГП, перш за все як систему екологічних, економічних і соціальних заходів, з оптимізації організації використання земельних ресурсів для підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки землекористування.
РВ ЗСГП – це встановлення правового режиму для окремих категорій земель.	
Аксененко Г. А. [1]	Під РВ ЗСГП розуміє встановлення правового режиму для окремих категорій земель, що дає можливість відповідати їх основному господарському призначенню і забезпечувати належне використання цих земель

Джерело: згруповано та структуровано авторами.

ки "раціональне землекористування" як категорія, складна й багатогранна.

Тому, на нашу думку, необхідно розробити нове визначення раціонального використання земель або внести зміни в існуюче, адже воно не відповідає реаліям сьогодення.

Раціональне землекористування — це таке використання, що відповідає її цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування, спрямовану на отримання екологічно безпечної сільськогосподарської продукції та охорону ґрунтів, відтворення і підвищення їх родючості та захист від згубно-антропогенного впливу.

Таблиця 3. Основні складові та принципи раціонального землекористування у сільському господарстві

Основні складові раціонального землекористування			
Екологічна	Соціальна	Економічна	Організаційна
Упровадження екологічно-безпечних технологій	Забезпечення гармонізації взаємодії суспільства з використанням природного ресурсу – землі	Мінімізація витрат на виробництво сільськогосподарської продукції	Упровадження науково обгрунтованого використання сільськогосподарських земель
Основні принципи раціонального землекористування			
- охорона земель; - підвищення родючості ґрунтів і продуктивність угідь; - регулювання господарського навантаження на угіддя	- принцип законності; - нормативного забезпечення; - регулювання державного; - відповідальності за порушення	- економічне стимулювання; - платність землекористування; - рівноправність форм власності на землю	- врахування зональних відмінностей; - пріоритет сільськогосподарського використання земель; - цільове використання земельних ресурсів; - плановірність організації використання земельних ресурсів
Результативність дій раціонального землекористування			
Екологічна складова		Економічна складова	
Виробництво екологічно безпечної продукції, збереження та підвищення родючості ґрунтів		Забезпечення ефективного використання сільськогосподарських земель й виробництво необхідної для суспільства кількості сільськогосподарської продукції	

Джерело: розроблено авторами на основі [10].

Отже, раціональне використання земель — це таке їх цільове і комплексне використання, при якому досягнуто баланс (найоптимальніше, пропорційне і гармонічне зіставлення) між ефективністю використання земель і екологічними вимогами.

Ефективне використання земель — це виважене, науково обгрунтоване, планове, із врахуванням довгострокових інтересів суспільства використання земель, при якому отримують максимальну користь при мінімальних витратах.

Раціональне використання земель — обов'язкова екологічна вимога, адже базовий законодавчий акт (Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища") у сфері екології прямо зазначає, що використання природних ресурсів громадянами, під-

приємствами, установами та організаціями здійснюється з додержанням раціонального та економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій [13].

Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення містить у собі 2 складових: екологічну і економічну. Т. М. Прядко та Т. С. Корбут виділяють ще й третю — соціальну [14]. Екологічна складова полягає в необхідності охорони і розумному використанню земель та виробництві екологічно безпечної сільськогосподарської продукції. Економічна складова ґрунтується на інтересах сіль-

госпвиробників, тобто зменшенні витрат на виробництво продукції. Виготовлення екологічно безпечної продукції веде до збільшення витрат товаровиробників, які не завжди мають кошти або бажання їх вкладати, і, відповідно, до зменшення доходу. Соціальна складова базується на задоволенні суспільних потреб. Організаційна складова ґрунтується на науковому супроводі впровадження результатів досліджень науково обґрунтованого використання сільськогосподарських земель.

Загальна результативність дій від організації впровадження раціонального землекористування полягає в забезпеченні балансу економічних цілей сільськогосподарського підприємства і екологічних вимог. Такий баланс є можливим і досягається посередництвом механізмів забезпечення віддачі довгострокових проєктів, пов'язаних із екологізацією сільськогосподарства, збереження та відновлення родючості ґрунтів, механізмів державної підтримки відповідних заходів. Водночас нарощування інтенсифікації проваджується на основі ресурсощадних технологій, обмеженого використання хімічних засобів захисту і підвищення родючості, контролю антропогенного та техногенного навантаження.

Проблема раціонального використання земельних ресурсів містить чотири основних складових: екологічну, економічну, організаційну, соціальну. Проблема раціонального землекористування має комплексний характер і нерозривно пов'язана із своїм екологічним, економічним, соціальним й організаційним аспектами (Табл. 3).

На сучасному етапі розвитку в дослідженні питання раціонального землекористування більше приділяють увагу поєднанню його економічної та екологічної складових.

ВИСНОВОК

На нашу думку, визначення поняття "раціональне використання земель сільськогосподарського призначення", слід розглядати як використання, що відповідає її цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування, спрямовану на отримання екологічно безпечної сільськогосподарської продукції та охорону ґрунтів, відтворення і підвищення їх родючості та захист від антропогенного впливу.

Проблема раціонального землекористування має комплексний характер і нерозривно пов'язана із своїм екологічним, економічним, соціальним й організаційними аспектами. Її системне вирішення полягає в забезпеченні ба-

лансу економічних цілей сільськогосподарського підприємства і екологічних вимог. Слід підкреслити, що відомі на сьогодні визначення поняття раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є досить суперечливими, мало впровадженими з технічних та/або економічних причин, що обумовлює необхідність подальшого проведення досліджень в даному напрямку.

Література:

1. Аксененок Г. А. Обеспечение рационального использования земли. Советское государство и право. 1968. № 10. С. 56—62.

2. Балюк С. А, Кучер А. В. Раціональне використання ґрунтових ресурсів і відтворення родючості ґрунтів: організаційно-економічні, екологічні й нормативно-правові аспекти: колективна монографія. Харків: Смуґаста типографія, 2015. 428 с.

3. Богіра М. С., Ярмолюк В. І. Землепорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посіб. Київ : Аграрна освіта, 2011. 416 с.

4. Бочко О. І. Питання раціонального використання земельних ресурсів в сучасних умовах. Економіка АПК. 2010. № 17 (1). С. 151—155.

5. Бриндзя Г. З. Формування сталого еколого-ландшафтного середовища як основи раціонального землекористування. Наука й економіка. 2009. № 3 (15). Т. 2. С. 129—133.

6. Веденичев П. Ф. Земельные ресурсы Украинской ССР и их хозяйственное использование. Киев : Наукова думка, 1972. 176 с.

7. Гнаткович О. Д. Економічне стимулювання раціонального використання і охорони земель. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка. 2013. № 1. С. 128—130.

8. Добряк Д. С., Мартин А. Г. Землеустрій — наукова основа раціонального використання та охорони земель. Землеустрій та кадастр. 2006. № 1. С. 10—15.

9. Другак В. М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування. Київ : ЦЗРУ, 2004. 129 с.

10. Лебедко О. В. Принципи раціонального використання земельних ресурсів. Агросвіт. 2010. № 6. С. 10—13.

11. Мартин А. Г. Деякі підходи до еколого-економічного вдосконалення структури земельних угідь. Науковий вісник НАУ. 2003. Вип. 68. С. 230—233.

12. Москаленко А. М. Раціональне використання сільськогосподарських земель : теорія і

практика. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Економічні науки. 2012. № 5. С. 42—49.

13. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення : 1.10.2023).

14. Прядка Т. М., Корбут Т. С. Теоретико-методологічні засади раціонального й ефективного використання земель. Інноваційна економіка. 2012. № 4. С. 82—84.

15. Русан В. М. Економіка раціонального сільськогосподарського землекористування : монографія. Інститут аграрної економіки. 2009. 198 с.

16. Тараріко О. Г., Греков В. О., Панасенко В. М. Охорона та відтворення деградованих ґрунтів відповідно проекту ґрунтової директиви Євросоюзу. Вісник аграрної науки. 2011. № 5. С. 9—13.

17. Трегобчук В. М., Юзефович А. Е., Крисанов Д. Ф. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти): монографія / за ред. В. М. Трегобчук. Київ : Ін-т економіки НАН України, 2003. 259 с.

18. Третяк А. М. Економіка землекористування та землевпорядкування: навч. посіб. Київ: ТОВ ЦЗРУ, 2004. 542 с.

References:

1. Aksenok, H. A. (1968), "Ensuring rational use of land", *Sovetskoe gosudarstvo y pravo*. vol. 10, pp. 56—62.

2. Baliuk, S. A. and Kucher, A. V. (2015), *Ratsionalne vykorystannia gruntovykh resursiv i vidtvorennia rodiuchosti gruntiv: orhanizatsiino-ekonomichni, ekolohichni y normatyvno-pravovi aspekty* [Rational use of soil resources and reproduction of soil fertility: organizational, economic, ecological and legal aspects], Smuhasta typohrafiia, Kharkiv, Ukraine.

3. Bohira, M. S. and Yarmoliuk, V. I. (2011), *Zemlevporiadne proektuvannia: teoretychni osnovy i terytorialnyi zemleustrii*. Ahrarna osvita, Kyiv, Ukraine.

4. Bochko, O. I. (2010), "The issue of rational use of land resources in modern conditions", *Ekonomika APK*, vol. 17 (1), pp. 151—155.

5. Bryndzia, H. Z. (2009), "The formation of a sustainable ecological and landscape environment as the basis of rational land use", *Nauka y ekonomika*, vol. 3 (15), pp. 129—133.

6. Vedenychev, P. F. (1972), *Zemelnie resursi Ukrainskoi SSR y ykh khoziaistvennoe yspolzovanye* [Land resources of the Ukrainian SSR and

their economic use], *Naukova dumka*, Kyev, Ukraine.

7. Hnatkovich, O. D. (2013), "Economic stimulation of rational use and protection of land", *Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychy zhurnal. Innovatsiina ekonomika*, vol. 1, pp. 128—130.

8. Dobriak, D. S., and Martyn, A. H. (2006), "Land management is the scientific basis of rational use and protection of land", *Zemleustrii ta kadastr*, vol. 1, pp. 10—15.

9. Druhak, V. M. (2004), *Teoretychni ta metodychni osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia* [Theoretical and methodological foundations of land use economics], TsZRU, Kyiv, Ukraine.

10. Lebedko, O. V. (2010), "Principles of rational use of land resources", *Ahrosvit* [Online], vol.6, available at: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=289&i=1> (Accessed 01 October 2023).

11. Martyn, A. H. (2003), "Some approaches to the ecological and economic improvement of the land structure", *Naukovyi visnyk NAU*, vol.68, pp. 230—233.

12. Moskalenko, A. M. (2012), "Rational use of agricultural land: theory and practice", *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5, pp. 42—49.

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), *The Law of Ukraine "On environmental protection"* available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (Accessed 01 October 2023).

14. Priadka, T. M., and Korbut, T. S. (2012), "Theoretical and methodological principles of rational and effective land use", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 4, pp. 82—84.

15. Rusan, V. M. (2009), *Ekonomika ratsionalnoho silskohospodarskoho zemlekorystuvannia : monohrafiia* [Economics of rational agricultural land use], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

16. Tarariko, O. H., Hrekov, V. O., and Panasenka, V. M. (2011), "Protection and reproduction of degraded soils in accordance with the draft soil directive of the European Union", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 5, pp. 9—13.

17. Trehobchuk, V. M. Yuzefovych, A. E. and Krysanov, D. F. (2003), *Vidtvorennia ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu APK (teoretychni i praktychni aspekty)* [Reproduction and effective use of the resource potential of the agricultural sector (theoretical and practical aspects)], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

18. Tretiak, A. M. (2004), *Ekonomika zemlekorystuvannia ta zemlevporiadkuvannia* [Economics of land use and land management], TOV TsZRU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2023 р.